
TANULMÁNYOK

ÁDÁM ANIKÓ – RUTTKAY VERONIKA – TIMÁR ANDREA

Bevezető

adam.aniko@btk.ppke.hu
ORCID 0000-0001-5334-0365

ruttkayveron@gmail.com
ORCID 0000-0003-3637-3346

timar.andrea@btk.elte.hu
ORCID: 0000-0002-1983-1790

HELIKON

Introduction

Abstract

This paper introduces the thematic issue entitled *At the Crossroads of New Theories: French Aspects of Romanticism*. The editors explain the focus and objectives of the present collection and its connections with the journal's previous issue on new approaches to English Romanticism. They provide an overview of individual contributions together with their most important theoretical contexts.

Keywords: Romanticism, new theories, French aspects, scientific theories, philosophy, media, French Revolution

Helikon 70 (2024) 4
DOI: 10.57226/Hel.2024.4.1

A *Helikon* folyóirat a romantika francia aspektusairól szóló tematikus száma az angol romantikát a kortárs elméletek tükrében bemutató előző szám folytatása. A címben szereplő francia aspektusok – a médiakultúra, a tudományos elméletek, a filozófia, végül a francia forradalom hatása – nagyon különböző szerzők műveiben és látszólag heterogén tematikákon belül, heterogén elméleti keretek között jelennek meg. A szám logikája ugyanakkor éppen ebből a sokféleségből fakad. A szerkesztők célja az volt, hogy a kanonizált, az oktatásban egyszerű sémákra és sztereotípiákra redukálódott romantikafelfogást új megvilágításba, 21. századi kortárs elméleti keretekbe helyezze, és ezzel árnyalja, adott esetben lerombolja a valóságtól eltávolodott, az ideák világában tevékenykedő, melankolikus, tétlen romantikus költőről vagy művészeiről alkotott képet.

Árnyalni kell azonban magát a romantika kifejezést is, ugyanis nem csupán időben tolódnak el a romantikáról szóló elméletek, filozófiák, új esztétikai programok egyik kultúráról és nyelvről a másikra, hanem a romantikafogalom jelentéstartalma is különböző kiterjedésű az egyes nemzeti irodalmakban, és ezeken belül is változik. Az egyes romantikák nagyon eltérő hagyományokból táplálkoznak, jóllehet közvetlen kölcsönhatások is kimutathatók közöttük, mint az angol és francia romantika esetében. Figyelembe kell vennünk az időeltolódást – a francia romantika legkésőbb talán 1800 körül kezdődött, és nagyjából 1850-ig, vagyis a Második Császárságig tartott. De nem hagyhatunk figyelmen kívül olyan traumatikus politikai eseményeket sem, mint a francia forradalom, amely sok minden más mellett átalakította a történeti és az intim idő dimenzióit az irodalmi szövegekben; nyomában új érzékenység, új műfajok és új költői nyelv született. A tematikus szám elméleti kereteit részint francia szerzők, részint a francia romantika egyes képviselőit vagy vetületeit kritizáló angolszász szerzők nyomán rajzoltuk meg, s bár nem törekedhettünk teljességre, annyira sokfélék és multidiszciplinárisak az új megközelítések, mégis kirajzolódik egyfajta paradigmaváltás a romantika egyes jelenségeinek és szerzőinek megítélése terén.

Kálai Sándor *A francia romantika és a médiakultúra* című tanulmányában a sajtótörténet és a 21. századi médiakultúra elméleti keretein belül vizsgálja az egyre jelentősebbé váló írott sajtó hatását a francia romantikára, és megállapítja, hogy a sajtótermékek elterjedése új elméleti és módszertani kereteket jelent a francia 19. században. A sajtó kultúrtörténete így többé nem csupán egy irodalomtörténeti kontextus vagy valamiféle kutatást segítő kiegészítő terület, hiszen sokkal mélyebben befolyásolta az irodalmi élet és al-

kotás dimenziót. Sőt megfordítva a módszertant, az irodalmat nem lehet médiatörténeti aspektusok vizsgálata nélkül kutatni és megérteni. A 19. századi romantikus irodalom egyfelől egyre önállóbbá és függetlenebbé válik, másfelől sokrétű kapcsolatot tart fenn a többi társadalmi rendszerrel. Mindezek a változások a 19. század első felétől Franciaországban mélyen befolyásolják az írói stratégiákat, az olvasói szokásokat, a legitimáció módozatait. A tanulmány arra is rámutat, hogy az elmúlt húsz–húszonöt évben a 19. századi kulturális gyakorlatok vizsgálatakor a francia irodalomtörténetészek és az időben nem sokkal korábban intézményesült kultúratörténetet képviselő történetészek termékeny és eredményes párbeszédbe kezdtek, ami mind elméletileg, mind módszertanilag tovább gazdagíthatja a francia romantikáról folytatott elméleti diskurzust, amely az irodalmat elsősorban kommunikációs folyamatként fogja fel.

Ádám Anikó tanulmánya *Az irodalom tudásközvetítő szerepe. Romantika és episztemokritika* címmel rámutat, hogy az irodalmi szövegekben érzékelhető változást egyfajta episztemológiai paradigmaváltásnak is nevezhetjük, amikor a korabeli tudományos felfedezések és elméletek hatására egy új romantikus poétika születik, a kimondható dolgokról a hangsúly a kimondhatatlanra helyeződik át, amikor a descartes-i forgómozgásból newtoni vonzás lesz, Carl von Linné nomenklatúrájából darwini evolúció, a hierarchiából pedig egyenlőség. A tanulmány ismerteti a 2000-es évek elején konceptualizált episztemokritikai módszert, amely képes feltárni az irodalmi szövegekből a különböző tudásokat hordozó mélyrétegeket, és amely segít megérteni, hogy a romantika korában született művek hogyan adaptálják a fenti folyamatokat. Ezt illusztrálандó a francia romantika poétikáját megalapozó François René de Chateaubriand és a romantikus érzékenység francia elméletét kidolgozó Stendhal egy-egy művét elemezi episztemokritikai módszerrel.

Matuz Bence *Esemény és egyenlőség – a romantika nyomai a kortárs francia filozófiában. Alain Badiou és Jacques Rancière* című írásában a két francia filozófus, Alain Badiou és Jacques Rancière szövegeinek segítségével nem a romantika kortárs felfogását írja le, hanem éppen ellenkezőleg, a romantika nyomait keresi és tárja fel a két filozófus gondolkodásában úgy, hogy párbeszédbe állítja őket. A párbeszéd közös kiindulópontja Hegel elgondolása a romantikus bensőségről. A romantikus szubjektum ugyanis éppúgy megjelenhet kiábrándultság, lemondás és *spleen* képében, mint aktív, forradalmi alakban. A bensőség azért jelentheti az ellentétet áthidalását, mert végtelenként tételeződik. A két francia filozófus nem, vagy csak ritkán hivatkozik a romantikára esztétikai, illetve eszmetörténeti okfejtésekben, a kritikai elmélet keretein be-

lül azonban mindketten tárgyalják a romantika egyik központi problémáját, a szubjektum lehetséges emancipációjának kérdését. Rancière és Badiou ennyiben tehát tekinthetők úgy, mint a romantika eszmetörténeti hagyományának kortárs folytatói. A tanulmány szerzője Bagi Zsolt *Az esztétikai hatalom elmélete* című értekezésének egyik központi különbségtételére támaszkodik, amely a kritikai kultúrán belül elválasztja a disszenzuális és a konszenzuális kultúrát. Ez a fogalmi háló segíthet rávilágítani Rancière és Badiou kultúraértelmezésének főbb különbségeire, amelyek részben leképezik, részben továbbgondolják a romantika hegeli koncepciójának szubjektumfogalmát. Az elemzés megmutatja, hogy Badiou eseményalapú, disszenzuális kultúrakoncepciója olyan szubjektumot feltételez, amely a lehetőséghorizont folytonos tágítását célozza meg. Rancière kritikai elmélete ezzel szemben egyenlőségelvű, nála a szubjektum inkább az elidegenedés felszámolására, a külvilággal való adekvát viszony restaurációjára törekszik, és nem a radikálisan új felmutatására.

A romantika idején még sokféle átjárás nyílt tudomány és irodalom, illetve humán és reál tudományok között, miközben már a későbbi elválasztottság is megjelent – ezzel is foglalkozik Zemplén Gábor *Latouri kaleidoszkóp és romantikus irodalom* című írása. A szerző közelebbről azt járja körül, miként válhatott fontos vonatkoztatási ponttá a francia tudományfilozófus, -szociológus és -antropológus Bruno Latour (1947–2022) munkássága a kortárs romantikakutatásban. Ehhez áttekinti Latour pályájának főbb állomásait és a vitákat, melyek során rendkívül szerteágazó életműve kibontakozott. Emellett az *Essays in Romanticism* folyóirat 2024-es különszámát elemezve mutatja be, hogyan hasznosíthatók Latour elméleti konstrukciói Blake, Wordsworth, Henry David Thoreau vagy éppen Olaudah Equiano szövegeinek értelmezésében. Latour eklektikus gondolkodó volt, aki szívesen mozgott különböző tudományterületek, nyelvek és diskurzusok között, és alkalmasint a tudományhoz is képes volt nyelvi jelenségként közelíteni. A tanulmány több hasonlóságra is rámutat Latour és a romantika nyelvhasználata között, de kitér arra is, hogy a latouri „kaleidoszkóp” mely aspektusai esnek – legalábbis egyelőre – az irodalomtudósok látóterén kívül, hangsúlyozva az angol és francia közegben párhuzamosan kibontakozó életmű szisztematikusságra nem törekvő, dinamikus jellegét.

Az ezt követő tanulmányok a francia forradalom értelmezéseivel foglalkoznak egyrészt az angol romantika, másrészt néhány új elméleti megközelítés irányából. Gárdos Bálint a *Történelemkép és forradalomábrázolás 18. század végi brit regényekben* című írásában a brit romantika női szerzőinek azon kulcs-

fontosságú regényeit tárgyalja, amelyek a francia forradalom idején vagy közvetlenül azt követően születtek. Meglátása szerint a modernitás által előidézett radikális átalakulásokat ezek a szerzők a történetírás régi hagyományain keresztül értelmezték. Regényeikben elsősorban Plutarkhoszhoz nyúlnak vissza, az ő „példa-adó”, példákön alapuló módszerét használják, hogy kapcsolatot tételezzenek a privát és a politikai, a domesztikus és a nyilvános terek között, s ezáltal a nők története (még az egyre korlátozottabb gender-politika kontextusában is) történelmi események példázataként, s így történelmi jelentőségüként jelenik meg. Mindez lehetővé teszi a történelmi regény hagyományos műfaji narratíváinak újragondolását, amelyek más megközelítésekben általában Walter Scott-tal és a hegeli történelemfilozófia elterjedésével kezdődnek.

A romantika és a holokauszt kapcsolatát a kritikusok általában a traumaelméletek kontextusában tárgyalják, és a tanúvallomás és a reprezentáció problémájával kötik össze (Hartman, Guyer). Timár Andrea *Posztholokauszt Coleridge, Arendt, Coleridge és a francia forradalom* című tanulmánya azonban S. T. Coleridge (1772–1834) és Hannah Arendt (1906–1975) politikai filozófiája között teremt kapcsolatot közös antiszentimentalizmusukra összpontosítva, amelyet mindketten egy példa nélküli történelmi válságra adott válasznak tekintenek. A szerző azt állítja, hogy Coleridge és Arendt a francia forradalmi terrorról adott látletele egyaránt szorosan összefonódik Rousseau-kritikájukkal, s különösképpen azzal a kritikával, amellyel a Rousseau-féle „részvét” vagy az „együttérzés” egalitáriánus (mindenkit egyenlővé tevő) jellegét illetik. Arendt holokauszt utáni antiszentimentalizmusa tehát egyrészt a francia forradalmi terrorra adott válaszához kapcsolódik, másrészt azon konzervatív, 19. századi brit reakciók visszhangjának tűnik, amelyek a forradalmi fanatizmust (számos 20. századi gondolkodót megelőzve) „érzelmi fertőzésként” értelmezték.

A tematikus szám legvégén szemelvényeket közlünk Mary Wollstonecraft (1759–1797) korai feminista vitairatából a romantikakutatás meghatározó hazai személyisége, Péter Ágnes fordításában. *A nők jogaiért (A Vindication of the Rights of Woman)* című 1792-ben megjelent pamfletet Wollstonecraft a francia forradalom idején írta, nem sokkal az *A Vindication of the Rights of Men* című, Edmund Burke-vel vitatkozó írása után. Az itt olvasható részletekben (az 1–3. és a 12. fejezetből) Wollstonecraft azzal a Jean-Jacques Rousseau-val száll vitába, akinek a filozófiája az ő számára is meghatározó jelentőséggel bírt. Érvelésében rámutat a nőkkel szembeni társadalmi, filozófiai és kulturális előítéletek struktúrájára, amely szentimentális érzékenységgel párosulva még

Rousseau-t is megakadályozta abban, hogy kiálljon a nők emancipációja mellett. Ugyanakkor Wollstonecraft amellett mindvégig kitart, hogy a nők „viselkedés[ét] is ugyanazoknak az elveknek kell meghatározniuk, és ugyanaz a cél kell hogy ösztökélje őket, mint a férfiakat.”

HELIKON
